

Predrag Đurić

KVADRATI KOJI GOVORE

Tekstovi o stripovima koje smo voleli

www.modestystripovi.com

info@modestystripovi.com

Predrag Đurić

KVADRATI KOJI GOVORE

Tekstovi o stripovima
koje smo voleli

Beograd, 2021.

Predrag Đurić:

KVADRATI KOJI GOVORE

Tekstovi o stripovima koje smo voleli

Izdavač: „Modesty stripovi“ (edicija Osvrti #6)

www.modestystripovi.com

info@modestystripovi.com

Urednik: Živojin Tamburić

Recenzent: Zoran Stefanović

Prava za ovo izdanje: „Modesty stripovi“ © 2021

Prava u celini: Predrag Đurić © 2021

Grafički dizajn: Predrag Ivanović

Obrada ilustracija i dizajn korica: Vlado Nikolovski

Štampa: Službeni glasnik

Tiraž: 100

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

ISBN: 978-86-80306-21-6

COSBISS.SR-ID: 38926857

Sva prava ostaju nosiocima autorskih prava i potpuna ili delimična reprodukcija ove knjige mora se dogovoriti sa nosiocima autorskih prava.

SADRŽAJ

VITEŠKA BORBA ZA VALORIZACIJU STRIPA, Živojin Tamburić	5
O MOĆI „PRIČA U SLIKAMA“, Ilija Bakić	8
PREDGOVOR AUTORA, Predrag Đurić	10
1. STRIP ZABAVNIK I OKO NJEGA	17
40 godina <i>Strip zabavnika</i>	18
Dnevnikov stripski univerzum	30
<i>Neven</i> – vršnjak <i>Strip zabavnika</i>	44
<i>Strip zabavnikov</i> stariji brat	52
Zovem se Žistis, doktor Benžamen Žistis	56
Kraov sin ili epopeja racionalnog individualizma	67
Topi, Batalja, Prat	79
Strip-arheologija	85
2. IZ BOLJIH VREMENA	89
45 godina <i>Zlatnog klikera</i>	90
Svemirski patroladžija	95
Mađarska, strip, život i smrt	98
Kad je Korto bio mlad	106
Nije Boneli sve što sija	110
...Crno da crnje ne može biti	115
Fabrički sistem pakovanja proizvoda od tune	121

3. VOJVOĐANSKI STRIP	129
Tarzan – jugoslovenska produkcija	130
Strip u vojvođanskoj štampi na nemačkom jeziku pre Drugog svetskog rata	136
Mika Antić i strip	142
 4. BONELI	 145
UFO – Lunov magnus strip 807, Dnevnik, Novi Sad	146
Mali rendžer	148
Dečak sa Divljeg zapada	152
Zagor ili stereotipi koje smo voleli	157
 5. PREDGOVORI I OSVRTI	 161
Neostvoreni san o slobodi	162
Pavel Koza – skromni velikan jugoslovenskog stripa	166
Tarzan ili priča o odrastanju	169
Skulpture koje je izvajala nada	173
Troje nesalomljivih	175
 INDEKS IMENA	 183
 BIBLIOGRAFIJA PREDRAGA ĐURIĆA	 195

VITEŠKA MISIJA U VALORIZACIJI STRIPA

Predrag Đurić (1974, Novi Sad) je lekar sa doktoratom i trenutno sa poslom u Kijevu, Ukrajina. Tamo rukovodi projektom Evropske Unije koji ima za cilj podršku reformama javnog zdravlja. Međutim, on je i pisac, stripski entuzijasta i aktivista.

Ako se zadržimo samo na njegovim stripskim aktivnostima, Đurić je u poslednjih 15-ak godina, sa pozicije zaljubljenika u stripsku umetnost i svoje potrebe, kako sam kaže, da komunicira sa istomišljenicima, mnogo toga uradio za domaći strip. Napisao je scenario za 15-ak grafičkih romana i još 20-ak kratkih priča i u jednom trenutku bio najplodniji domaći stripski scenarista. Njegovi scenariji pokrivaju teme koje idu od istorijskih preispitivanja, preko urbanih socijalnih drama, do distopijske budućnosti. Mnogi scenariji imaju potencijal serijala, samo kada bi bilo sluha kod države da pomogne domaće autore. Vodio je izdavačku kuću Rosencrantz, čije je težište bilo objavljivanje stripova domaćih autora, kako iz kulturne baštine tako i po njegovim scenarijima. Objavio je dve stripske knjige (*Zlatno doba vojvođanskog stripa*, 2016, i *Dušan Reljić – strip, karikatura*,

ilustracija, 2019), pisao je stripske kritike i priredio nekoliko izložbi. Njegov plodni rad u stripu zaista zadivljuje, jer je uporedo obavljao i redovni posao.

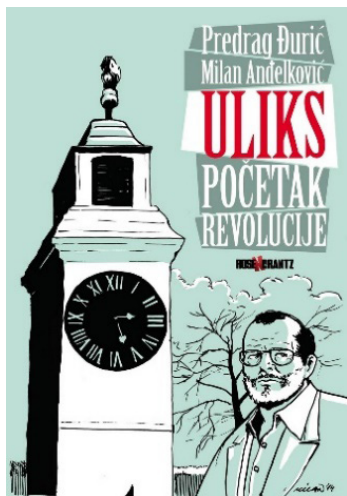
Ova knjiga osvetljava njegov kritičarski rad sa izabranim tekstovima originalno objav-

ljenim u različitim magazinima, listovima i portalima, gde je ispoljio odlike vrsnog istraživača, istoričara, erudite i beskompromisnog kritičara.

Tekstovi u ovoj knjizi ukazuju na Đurićeva glavna interesovanja u stripu. To su pre svega stripovi i magazini njegovog detinjstva i mladosti koje je mogao da nađe na kioscima tokom tih vremena. Sa odrastanjem, javila se potreba da se više sazna o autorima i izdavačima tih stripova, pa je tako krenuo i njegov istraživački, a onda i kritičarski rad. Tekstovi su uglavnom nastali u ovom

veku i u knjizi su grupisani po logičnim celinama.

U prvom poglavlju knjige dati su osvrti na *Strip zabavnik*, ali i druge magazine i stripove, domaće i strane, okvirno objavljivane od 1975. do 1990. godine, mada su svi oni, kroz

*Saradnja sa domaćim crtačem
(Predrag Đurić / Milan Anđelković:
Uliks, Rosencrantz, 2014)*

date analize, sagledani i u mnogo širem vremenskom kontekstu. Zatim slede tekstovi o nekim junacima i autorima iz ovih magazina koji svojom temeljitošću mogu da posluže kao referenca za izučavanje ovog doba u stripu, jer nije izostalo ni detaljno navođenje imena autora u originalu, sa godinama rođenja i smrti, kao i njihovih sudbina, da bi se sve još bolje sagledalo.

U drugom poglavlju, Đurić ostaje sa istraživanjem uglavnom u istom periodu koji ga najviše zaokuplja, ali govoreći o dobrim starim vremenima okreće se i nekim drugim stripovima. Posebno treba istaći esej o mađarskim stripovima. Oni su većinom bili drugi, dodatni strip u *Zlatnoj seriji* ili *Lunovom magnus stripu*, često formatski prekrajani ili skraćivani, da bi ispunili svoj zadatak popunjavanja sadržaja broja. Međutim, radi se o vrednim ostvarenjima, jakog crno/belog (*chiaroscuro*) efekta, bez namera da se crteži učine svetlijim ili ostvare tanjim linijama, da bi eventualno bili boje ni. Ovi kvalitetni umetnici uglavnom su radili po scenarijima jednog scenariste (Tibor Cs. Horvat), većinom po predlošcima iz literature, ali je kvalitet ovog Đurićevog eseja upravo temeljita obrada istorijata ovih autora, sa municioznim detaljima, kako je to već Đurić pokazao da ume i može.

Sledeće poglavlje je o vojvođanskom stripu sa dugom tradicijom, ali i o izdavačkom fenomenu koji je počeo skromno, sa *Zlatnom serijom* 1968. godine, dobio zamajac 1971.

godine kada je „porez na šund“ omeo mnoge izdavače u Jugoslaviji, ali je Vojvodina imala razumevanja i nastavila da štampa stripove u Dnevniku i Forumu uglavnom bez ovog poreza. Fenomen je kulminirao u 80-im godinama prošlog veka, kada je Novi Sad bio jedan od najvećih centara stripa u Evropi.

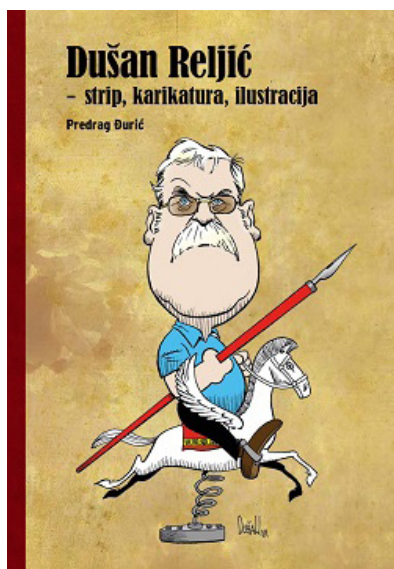
U četvrtom poglavlju, Đurić analizira neke stripove izdavačke kuće Serđo Boneli, često kritikovane zbog jednostavnosti i površnosti. Međutim, Đurić ispravno nalazi njihovo mesto među štivom za osnovce i posvećuje im celovitu analizu i zasluženu pažnju.

U sledećem poglavlju „Predgovori i osvrta“, sagledavamo širinu Đurićevog pisanja i upoznajemo njegove kontemplacije na neka dela za koje je pisao predgovore i osvrte.

Na kraju, data je bibliografija, koja ponajbolje objašnjava Đurićev opus.

Pored faktografske građe u vezi sa izabranim magazinima, stripovima i junacima, Đurić ulazi i u tumačenje vremena, socijalnih i političkih prilika, pa i samih životnih filozofija kako stripskih junaka u njihovim

okruženjima, tako i nas savremenika kada su ti stripovi objavljivani. Ovaj impresivni, nesvakidašnji pristup i sveobuhvatna analiza stripova ima potencijal da izazove polemike, ali moramo se diviti Đurićevoj osobenosti i smelosti da ukaže na svoje najintimnije stavove u pogledu sadržaja stripova i postojeće društvene stvarnosti. U današnjim kompleksnim vremenima, gde

Kritički osvrti na umetnikovo delo i živopisnu biografiju (Predrag Đurić: Dušan Reljić – strip, karikatura ilustracija, Modesty stripovi, 2019)

kolektivno zaista nadvladava individualno, malo je hrabrih pojedinaca, pa ako se i ne slažemo u svemu sa Đurićem, moramo mu dati za pravo da bude ličan i drugačiji. Nećemo ga zato smatrati manje sposobnim kritičarem stripova i našeg savremenog društva, već ćemo razmisliti o njegovim postulatima.

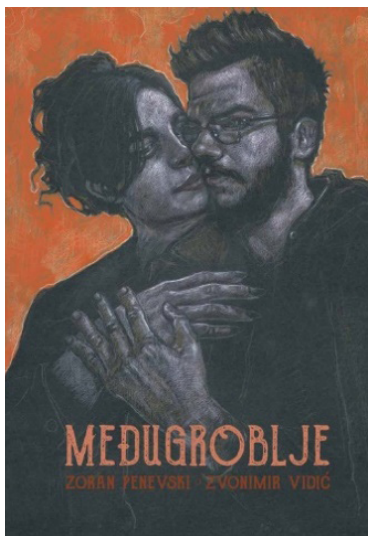
Ono što sigurno možemo da kažemo je to da je Đurić pisao ove eseje sa preciznošću hirurga, sa dubinskom analizom neuropsihijatra i sa sagledavanjem celine fizijatra.

Đurićevo angažovanje u stripu i životna sudbina, u mnogim su aspektima slični sa mojim životom i radom u stripu, ali i različiti. Slični smo jer smo se u teškim godinama građanskog rata u Jugoslaviji i tokom par decenija kasnije borili da ostvarimo i održimo porodice, baveći se osnovnim profesijama (Đurić je lekar, ja sam građevinski inženjer), ali smo i pored teške ekonomske borbe uspjeli da očuvamo iskru oduševljenja stripovima. Napustili smo rodnu zemlju, rasejali smo se po svetu kao maslačci, nešto dobivši i nešto izgubivši, ali smo stalno radili na našim stripskim aktivnostima. Možda nas je to i održalo kroz sve teškoće koje smo prolazili.

Različiti smo jer sam ja 17 godina stariji od Đurića, tako da su moje kritične stripske godine, kada je postojala mogućnost gašenja privrženosti stripu i koja se rešavala pronalaženjem stripova koji su primereni uzrastu, bile u nekim drugim istorijskim trenucima u odnosu na Đurića. Prvu krizu

nastavljanja čitanja stripova pri prelasku iz adolescencije u tinejdžerske godine, ja sam rešio *Alanom Fordom* i *Stripotekom*, a Đurić *Yu stripom*. Drugu krizu, tokom studiranja u drugoj polovini 70-ih godina, ja sam rešio novim francuskim stripovima (Giraud/Moebijus i ostali) i *Heavy Metal*-om (američkim magazinom na tragu francuskih putokaza) i revolucionarnom, kritičkom revalorizacijom stripa koja se tada dešavala kod nas (*Pegaz, Student, Polet, Kultura, Vidici*). Đurić je imao mnogo težu situaciju. Tokom

njegovog studiranja, u 90-im i nultim godinama novog milenijuma, izdavaštvo stripova kod nas praktično više nije postojalo, a čitava ekonomska situacija je bila izuzetno teška. Prosto je zadivljujuće kako je Đurić, uz ogromne napore i kroz mala angažovanja (po neki tekst, po neki katalog, pa onda i prvi scenariji), očuvao svoje oduševljenje stripom i postepeno ostvario dostojanstvenu ulogu očuvanja kritičke misli o stripu i pisanja scenarija za domaće i strane crtače i tako pomogao boljoj valorizaciji stripa kod nas.

Nadahnuti predgovor (Zoran Penevski / Zvonimir Vidić: *Međugroblje, Modesty stripovi*, 2020)

S obzirom na to da su te kritične godine praćenja stripova sada daleko za obojicom, mogu sa pravom da se nadam da će Đurić nastaviti svoju vitešku misiju pisanja knjiga, kritika i scenarija, istraživanja istorijskog nasleđa i davanja podrške stripu, toj magičnoj umetnosti slike i reči koja nas je obojicu opčinila.

Živojin Tamburić
London, januar 2021.

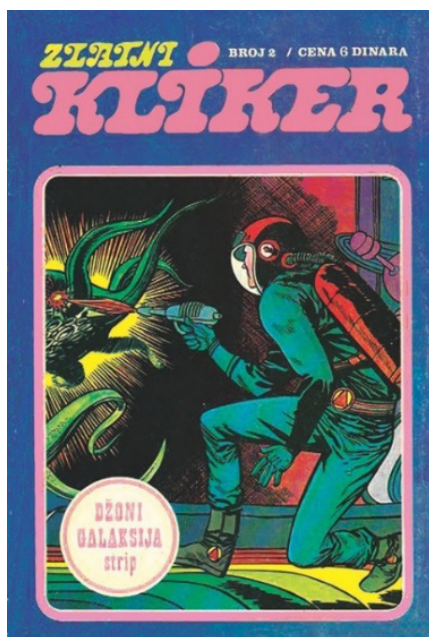
O MOĆI „PRIČA U SLIKAMA“

Šta ostaje u svesti čitaoca kad sklopi korice strip-magazina ili strip-albuma?

Zadovoljstvo zbog otkrivanja drugog sveta, uzbudljivih avantura, sjajnih slika. Zadovoljstvo koje će posle par sati/dana/nedelja izbledeti i ustuknuti pred sledećom senzacijom, burnijom ili tek mlakom, opet izazvanom stripom za kojom će, opet, slediti sledeće, još novije i novije... Naravno, uslov za takve doživljaje jeste sklonost prema ovoj vrsti sadržaja za koju nisu svi ljudi sposobni; neki više vole igre sa loptom, vožnje motorima i/ili automobilima, kartanje ili, kako to danas govori mladárija, „blejanje“. Ima i onih koji čitanje stripova i uživanje u njima doživljavaju kao fazu u stasavanju u „ozbiljne“ ljude (u ravni sa igranjem „kaubojia i Indijanaca“ ili sa lutkicama); takvi generalno ne vole da ih podsećaju na detinje „slabosti“. Kako god bilo, senzacije izazvane stripovima podrazumevaju određeni broj sati sedenja i fokusirane pažnje koja se produžava i na aktivnosti blisko vezane za ovu rabotu, od praćenja određenih izdanja, njihovog nalaženja na kioscima ili u knjižarama, planiranja „strip-budžeta“, do kontaktiranja sa drugim zavisnicima od stripova, razmene izdanja i neobaveznih, manje ili više intenzivnih diskusija o pročitanoj. Strip je ne samo ulaznica za egzotične doživljaje koji razvijaju posebnu percepciju za ovaj medij (ali i čitav svet), već i u posvećeni krug ljudi sa istim darom (ili manom).

A šta ostaje u svesti čitaoca stripova kad mu se u rukama nađe knjiga koja se bavi istorijom stripa i promišljanjem njegovih sadržaja, ideja i poruka?

Svako ko takvu knjigu pročita ispeo se na još jednu stepenicu u doživljavanju stripa kao umetničkog dela. Trivijalni čitaoci stripa iskoristiće ga da bi se na prijatan način zabavili, ne želeći da se, sem puke senzaci-

*Zlatni kliker, naslovna strana
broja 2 (1975)*

je, bave njegovim promišljanjem. Njihovi zahtevi su mali i potpuno srazmerni naporu koji ulažu u ovu rabotu. To je zato što su i po uzrastu mali, neiskusni, a željni atrakcija, ili zato što su, mada odrasliji, skloni da ne cene ni strip, ni vreme koje na njega troše. Takvi spadaju u takozvanu „nemu većinu“ onih, koji pasivno konzumiraju svakovrsne ponude masovne kulture prema svojim sklonostima i afinitetima kojima se, opet, „pokoravaju“ bez mnogo razmišljanja (prvenstveno jer je ono bolno). Njihovo zadovoljstvo je, pak, primarni cilj biznismena koji ulažu novac u tzv. „žvake za oči i um“, pošto bez naklonosti „neme većine“ nema profita u stripu, baš kao ni u filmu, muzici, zabavnoj literaturi.

Ipak, bez istoriografskog i kritičkog promišljanja popularne kulture ona bi se, pre ili kasnije, ugušila pod teretom sopstvene neinventivnosti ili jalovosti okretanja u krug i praćenja sopstvenih tragova. S druge strane, bez dela popularne kulture, ne bi bilo ni njihove kritike. Reč je, stoga, o dva lica istog novčića od kojih je jedno izlizano od trošenja, dok se onim drugim, kritičarskim, ređe ide. Tim je putem krenuo i Predrag Đurić, sledeći stope malobrojnih, ali valjanih prethodnika koji su samopregorno, bez pomoći zvaničnih državnih institucija, utirali put istorijskom i serioznijem sagledavanju i promišljanju stripa. U ovoj knjizi znatiželjni stripoljubac, ali i budući proučavalac ili hroničar stripa nalazi čitavu lepezu izazovnih sadržaja: od onih koji su bogati faktografijom – sa uvek korisnim pregledima izlaženja strip-publikacija, sa razmatranjima aktivnosti pojedinih strip-izdavača, u određenim

epohama i na određenim teritorijama, sa biografijama i bibliografijama scenarista i crtača - preko praćenja transformacija u životima strip-junaka, do visprenih, teorijski obrazloženih zaključaka o stripu, njegovoj ikonografiji i kvalitativnim dometima sa uvažavanjem društveno-političko-ekonomskog okruženja i istorijskih epoha. Uz napred rečeno, neminovna je i lična nota u razmatranjima, jer autor ne skriva ljubav prema stripu, ne odriče se prisećanja na lična iskustva u otkrivanju čudesnog univerzuma „priča u slikama“, jer su ga ona, takva kakva su bila, mentalno oblikovala, niti skriva sopstvene dileme u strip-scenarističkom stvaranju; naravno, sve je ovo izrečeno s merom, bez agresije ili želje za sopstvenom samopromocijom.

U svakom slučaju, o čemu god da piše, od *Strip zabavnika*, *Nevena* i *Zlatnog klikera*, do Bonelijeve izdanja, od *Rahana* i *Doktora Žistisa* do stripova mađarskih autora, od Breksijinog opusa do vojvođanskog stripa ili „domaćeg“ *Tarzana*, od stripova iz XIX veka do internet sajtova posvećenih 9. umetnosti, Đurić piše temeljno, veran činjenicama, ali i emocijama koje strip pobuđuje i prenosi. Otuda ponuđeni tekstovi u ovoj važnoj i valjanoj knjizi, odišu dobrodušnom svežinom i poletom izazvanim trajnom fascinacijom stripom. Strast sa kojom su ovi eseji pisani poziva upravo takve, strasno radoznale čitaoce. Odazovite se!

Ilija Bakić
Vršac, januar 2020.

Predgovor autora

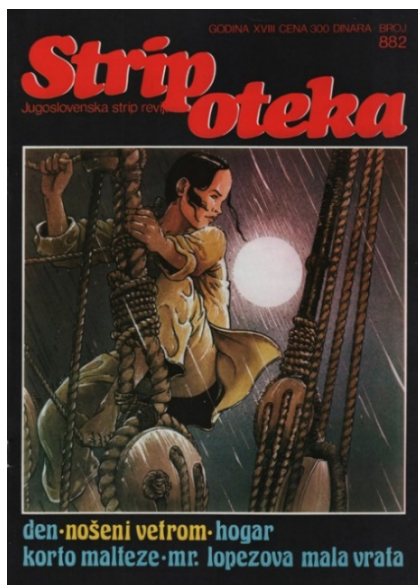
Odakle potreba da se o doživljenom umetničkom delu ili delu popularne kulture piše i da se takvo delo kritički sagledava? Neko-liko je mogućih odgovora na ovo pitanje. Nekome je to radna obaveza – još uvek postoji navika medija da objavljuje rubrike o društvenim dešavanjima, pa se u njima ponekad pronađu i prikazi dela kulture i umetnosti. Ima i onih koji su se mladi opredelili da se time bave, školovali se i stekli zavidno znanje, pa je potreba kritičkog sagledavanja umetnosti i kulture prirodan deo tog procesa. A šta ćemo sa ostalima, onim koji su prevashodno ljudi kojima je umetničko delo ili proizvod popularne kulture namenjeno? Da li se od njih očekuje da se isključivo određenom delu dive, da u njemu uživaju, ili pak, da ga isključivo „konzumiraju“ (ako je „laka zabava“ u pitanju), a zatim da ga odbace?

Ostavimo na momenat ovu raspravu i osvrnimo se na genezu „konzumenta“ stripa u Jugoslaviji. Zadržimo se, za sad, na ovom ružnom terminu „konzument“, koji predstavlja, valjda, najniži nivo pristupa nekom delu (iskoristiš, pa odbaciš), dok ne dođemo do „viših“ oblika pristupa stripu.

U decenijama postojanja Jugoslavije strip je, nesumnjivo, bio jedan od osnovnih vido-va zabave dece i mladih, pored bioskopa. Televizija je prvih decenija bila dostupna tek malom broju građana, a i kada je veći broj njih mogao da priušti TV aparat, količi-na programa i njegov sadržaj bili su prilično ograničeni. Video-rikorderi i video-igrice pojavili su se tek u deceniji pred raspad ze-

mlje. Za odraslije tinejdžere i dvadesetogo-dišnjake postojale su prvo igranke i posela, zatim disko-klubovi, pa kafići, ali za one mlađe, osnovnoškolce i mlađe srednjoškol-ce, oni su bili uglavnom nedostupni.

Izdavačka politika, kada je strip bio u pitanju, vremenom je postala prilagođena različitim uzrastima – od Diznijevih stripova i *Toma i Džerija* za najmlađe, preko Bonelijevih stri-pova i raznih humorističkih stripova za nešto starije, pa do avanturističkih stripova za tinej-

Naslovna strana Stripoteke
broj 882 (1986)

džere. Uporedo sa tim išli su i školski listovi, u kojima je strip zauzimao bitno mesto. Strip se javljao i u izdanjima za starije – prvo u

dnevnim novinama na stranama za najmlađe – dok specifičnih stripskih revija nije bilo dovoljno, a zatim i uglavnom u formi šale ili gega u najraznovrsnijoj štampi. Kako se u takvim okolnostima razvijala kultura „konzumiranja“, čitanja stripova?

Mlade čitaoce mogli bismo da podelimo u nekoliko kategorija. Prvu su činili oni koji su strip doživljavali upravo onako kako su je doživljavali i mnogi odrasli u to vreme – kao trenutnu zabavu, za „ubijanje vremena“, tek nešto drugačije od slikovnice. Kad bi se jedan strip pročitao, na njega (odnosno reviju, svesku) se odmah zaboravljalo. Strip je bio samo jedna od mogućnosti za ispunjavanje slobodnog vremena, uz fudbal i ostale sportove, igranje na ulici i slično. Stoga ne treba da iznenadi činjenica da su izdavačke kuće najviše stripova prodavale na rivijeri tokom leta – deci prisiljenoj da se satima izležavaju na suncu, lišenih svojih vršnjaka, šta je drugo preostajalo? Kad bi se pročitao, strip bi se ili bacao ili poklanjao ili poslužio nečemu korisnom – da se na njemu ispiše nekome poruka („otišao sam u prodavnicu“ ili broj telefona), da posluži za paljenje vatre ili, u najboljem slučaju, da završi na tavanu ili podrumu.

Drugu grupu mladih čitalaca činili su oni koji su stripu pristupali sa više strasti, „gutali“ su stripove, kupovali ih i razmenjivali, ali bi ta strast minula već negde ulaskom u pubertet i bila zamenjena drugim interesovanjima. Ovi, sad već odavno odrasli ljudi, sa setom će se danas setiti tog vremena i stripova, spomenuće i „Kapetana Marka“, ali im neće pasti napamet da pročitaju neki strip – ta detinjarija je davno iza njih.

Konačno, postoji i mala grupa mladih čitalaca koja se od starta trajno zaljubila u strip. Oni stripove nisu ni bacali, ni palili, već su ih sakupljali, a nakon prolazne faze tokom tinejdžerskih godina, kada bi pažnja za stripove samo popustila, ali ne i prošla, ponovo im se vraćala, nekad prvenstveno

vođeni nostalgijom za bezbrižnim dečjim godinama, a nekada kao već zreli i iskusni čitaoci.

Ja, naravno, spadam u ovu poslednju kategoriju. Stripski virus me je zarazio još u predškolskom dobu, a da sam hronično oboleo shvatio sam već sa sedam godina, kada sam počeo redovno da kupujem, razmenjujem i čuvam stripove. Imao sam sreću da dva moja rođaka, oba godinu dana starija od mene, dele moju strast, pa je taj neki vid stripskog druženja počeo od najranijih dana. No, oba rođaka su se do moje jedanaeste godine odselila u inostranstvo i ja sam izgubio svoje stripske „drugare“. I zaista, uprkos uobičajenim shvatanjima da su nekada „svi čitali stripove“, ja sam već sa mojih 11 godina postao stripski usamljenik, barem kada su poslednje dve gore navedene kategorije u pitanju.

Međutim, pre toga, negde u uzrastu od devet godina, pokušao sam da osmišljam i sopstvene stripske priče – mislim da je to bila i uobičajena posledica opsednutosti stripovima kod mojih vršnjaka, s tim što ja uglavnom nisam osećao potrebu da stripove crtam, već da osmišljam sopstvene priče. Tako je negde u tom dobu i nastao prvi scenario za „kaubojški“ strip, po uzoru na *Malog rendžera*.

Sledeća faza u mom „stripskom“ razvoju bilo je izdavaštvo. Negde sa 10-11 godina pokušao sam da napravim sopstveni strip-časopis, koji je nastao isecanjem stripova iz drugih izdanja i kombinovanjem na neki način kako je to meni odgovaralo. Čak sam uspeo da prodam jedan ili dva primerka tog časopisa preko strip-berzi u Dnevnikovim izdanjima.

Čini mi se da su potreba stvaranja sopstvenih stripova i neki vid uređivanja stripskih izdanja neminovno vodili ka sledećem koraku – kritičkom sagledavanju stripa. Ipak, za to je bila potrebna određena čitalačka zrelost, kao i neizostavni splet okolnosti.

Čitavo detinjstvo, uz dva izuzetka, letovanje sam provodio u malom mestu Vlašići na Pagu. Bilo je to selo sa jednim hotelom i ničim više (sve do kraja osamdesetih), i bez mogućnosti kupovine novina i stripova.

Naslovna strana YU stripa broj 75 (1985)

Mislim da je to bilo nakon završetka šestog razreda – odlučio sam da na letovanje ponesem i stripove. Međutim, Dnevnikovi stripovi imali su dve velike mane – brzo su se čitali i zauzimali su puno mesta. Odluka je pala da ponesem više strip-časopisa, koji su bili lakši za pakovanje i nošenje, a opet sa „puno teksta“, odnosno obećavali su duže čitanje. Ono što sam imao tada na raspolaganju bile su *Stripoteke* i jedan iscepani primerak *YU stripa*. Tome treba dodati i ambijent: celodnevno izležavanje na plaži, sa malo ili nimalo vršnjaka i nemogućnost bilo kakve alternative garantovali su pažljivo čitanje stripova. Iz nekih razloga, *Stripoteku* do tada uglavnom nisam čitao, a za *YU strip* gotovo da nisam ni znao – do tad je već prestao i da izlazi. *Stripoteka* mi je pružila neke sjajne stripove objavljene te 1987. godine – *Nošeni vetrom*, *Korto Malteze*, *Torpedo*, *Mr. Lopezova mala vrata*, *Maču Piču*, *Balkan ekspres*, *Priče iz nesavršene budućnosti*, ali je *YU strip* za mene

bio potpuni šok. Radilo se o broju 75, sa dva udarna stripa *Moj otac, otac grada* i *Ramones*. I ne samo da sam doživeo šok šta sve strip može (i mora) da pruži, nego sam shvatio da se takav, jedan moderan i drugačiji strip, stvara tu, među nama.

Nezaboravna scena dešava se tog leta, odmah po povratku s mora. Odlazak na kiosk gde se već godinama ništa ne menja, tetka Cana i dalje radi, stripovi stoje poredani u izlogu, ja kupujem poslednji broj *Velikog Bleka*, odlazim kući, sedam za sto, počinjem da čitam i u meni se javlja osećaj prevarenosti, resignacije, otpora. To nije više strip, to je smeće, ja to ne mogu da čitam. Nisam shvatao da sam samo tokom prethodnih desetak dana tog leta odrastao. Da nije problem u *Velikom Bleku*, simpatičnom stripu za najmlađe, koji mi je i pomogao da zavolim strip i da tu ljubav održi. Moje poimanje stripa i njegovih mogućnosti se tog leta promenilo.

A onda, naredna godina protiče i traganju i čitanju onih stripova koji su bili na tragu pročitanih tokom prethodnog leta. Nije to bilo nimalo lako – u malom mestu u kojem sam živeo tek nekih dvadesetak ljudi čitalo je stripove i to gotovo isključivo Bonelijeve. Do drugih stripova se teško dolazilo (a i sve ređe su se pojavljivale na kioscima), pa je jedino domaći *Tarzan* predstavljao neki prihvatljiv kompromis. Taj zjap između želje za dobrim stripovima i stripovima koji su bili dostupni, pretili su da me udalje od stripova. Došlo je i sledeće leto, ponovni odlazak na Pag, ali ovaj put nisam se ustezao za sa sobom ponesem kofer pun stripova – radilo se o kompletu *Kena Parkera* objavljenog u *Lunovom magnus stripu* i, opet, srećnoj okolnosti da se jedan takav vrstan strip „provukao“ među brojnim komercijalnim stripovima.

To letovanje sam uglavnom proveo u sobi čitajući *Kena Parkera*. O pozitivnim utiscima ne treba ni govoriti. Bio je, dakle, kraj osam-

desetih i u hotelu u kom sam boravio prvi put su se mogli kupiti stripovi. Nakon što sam pročitao poslednju epizodu *Kena Parkera*, odlučio sam da kupim jedan strip – radilo se o epizodi *Mister Noa - UFO*. Pod uticajem pročitano *Kena Parkera*, ali i celokupne lične transformacije tokom prethodnih godinu dana, pročitao sam ovaj Bonelijev strip. I tad sam prvi put odlučio da zabeležim svoja razmišljanja o stripu. Sad je već sasvim jasno da je potreba za pisanjem zapravo bila potreba za komunikacijom, za razgovorom o pročitano *stripu*, ali takva komunikacija nije bila moguća niti u tom malom paškom selu, niti u zavičaju, sa vršnjacima kojima je u to vreme još jedino možda *Alan Ford* mogao da bude zanimljiv. Naravno, nisam poznavao ni tad, pa ni tokom narednih godina i, gotovo, decenija, nikoga koga bi zanimala diskusija sa jednim četrnaestogodišnjakom o jednoj epizodi *Mister Noa*.

I, zaista, da li je pisanje o stripovima koje smo pročitali samo rezultat nedostatka fizičke komunikacije o stripovima?

A onda su usledile godina raspada Jugoslavije tokom kojih je trebalo i odrasti i školovati se. Stripova više nije bilo nigde, pa je tako nestala i sama mogućnost čitanja stripova, a svako pisanje o njima činilo se potpuno besmislenim. Tek na pragu novog milenijuma pojavile su se *Strip vesti*, nekako u to vreme i obnovljena *Stripoteka*, a zatim i prvi stripski internet forum *stripovi.com*.

Prva decenija dvehiljaditih, dakle, bila je decenija „vraćanja“ stripu, ponovnog upo-

znavanja sa njim i pokušaj da se nadoknadi sve ono što je bilo propušteno tokom izgnane decenije. I opet, uloga čitaoca nije mogla da me ispuni. Počeo sam ponovo da se bavim pisanjem scenarija za stripove, ali i nekim vidom stripskog angažovanja. Prvi oblik tog angažovanja bio je prevod na srpski i slovački nekih tekstova za jedan italijanski sajt posvećen Bonelijevim junacima. Sledio je pokušaj angažovanja na *stripovi.com*, kroz sastavljanje bibliografija pojedinih stripskih junaka, a onda su usledila i

prva dva teksta za ovaj sajt – radilo se o tekstovima koji predstavljaju dva Bonelijeva junaka – *Malog rendžera* i *Dečaka sa Divljeg zapada*. Bilo je to vreme kada je tinejdžerska arogancija već odavno prošla i kada su se ti stripovi koje smo voleli kao dečaci mogli objektivno sagledati. Obe teksta kasnije su objavljena u *Vojvođanskom stripu*.

Strip-scena u Novom Sadu bila je početkom dvehiljaditih potpuno razorena, autori odavno povučeni u „ilegalu“, ili su se bavili raznim drugim delatnostima, a osim Marketprinta, izdava-

čka delatnost bila je gotovo zamrla. (Kratak izuzetak činila je pojava nedeljnog stripskog dodatka u dnevnom listu *Dnevnik*.) Prekretnicu su činila dva događaja – prvo pojava enciklopedijskog izdanja *Novosadski strip 2007*, a zatim i časopisa *Ennea* 2008. godine. Iza oba poduhvata stajao je neumorni Svetozar Obradović. Nekako u isto vreme formirano je i udruženje građana CETIM i u okviru njega se ukazala mogućnost za aktivizam u oblasti stripa. Prvi rezultat bila je saradnja sa Kulturnim centrom Novog Sada i izložba *Tarzan u Novom*

Ken Parker, epizoda Špijun, scenario Đankarlo Berardi, crtež Ivo Milaco, Lunov magnus strip broj 784 (1988)

Sadu, a povodom trideset godina „domaćeg“ *Tarzana*. Bila je to izložba koja je okupila desetak autora i više stotina posetilaca. Za ovu izložbu priredio sam katalog, koji je posebno značajan jer je prikazao sve domaće autore koji su radili na ovom serijalu. Skraćena verzija teksta objavljena je u *Stripoteci*.

Ipak, najznačajniji projekat CETIM-a vezan za strip bilo je pokretanje veb-sajta *Vojvođanski strip*, koji je imao za cilj da prikaže biografije i bibliografije domaćih autora, kao i da objavljuje intervju sa njima. Tokom nekoliko godina nastala su 23 intervju, objavljena 2016. godine u knjizi *Zlatno doba vojvođanskog stripa*, a preneti su i na *Strip vestima* i na drugim portalima. Tokom 2016. i 2017. nastali su u brojni drugi intervju, koji bi uskoro trebali da budu objedinjeni u novu knjigu.

Još jedan projekat CETIM-a bio je posvećen stripu. Postojala je težnja da se bibliografski obradi strip objavljen na jezicima manjinskih naroda – dok je Stevan Lenhart (1976) to već uradio za strip na slovačkom jeziku, planirano je da se nešto slično uradi za strip objavljen u Vojvodini na mađarskom, rumunskom, rusinskom i nemačkom jeziku. Nažalost, podrška Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i odgovarajućeg nacionalnog saveta dobijena je jedino za strip na nemačkom jeziku. Rezultat je bila izložba organizovana 2015. godine u saradnji sa Muzejom savremene umetnosti Vojvodine, za koju sam uradio i prateći katalog.

Jedna od aktivnosti koja se naslanjala na spomenute trebala je da dovede do objavljivanja brojnih domaćih stripova u okviru izdavačke kuće Rosencrantz. Krenulo se ambiciozno 2012. godine, kada su objavljena tri albuma domaćih autora. Za jedan od

njih – *Poslednja akcija*, napisao sam predgovor. Nažalost, naredne godine objavljena su još dva albuma domaćih autora, a onda se sa tim stalo iz brojnih razloga, od kojih su samo neki nemogućnost regulisanja autorskih prava, preveliki honorari koji su se tražili, nedostatak volje pojedinih autora, itd. Nova mogućnost se tražila u strip-reviji koja bi afirmisala domaći strip i koja bi dala priliku kako domaćim autorima stripa, tako i onima koji pišu o stripu, da imaju gde da objavljuju. Tako je nastao časopis *Vojvođanski strip*. Nažalost, pojavila su se samo dva broja, a razlozi za prestanak izlaženja časopisa su opet bili brojni. Ipak, za ovaj časopis napisao sam pregledni tekst o izdavačkoj delatnosti vezanoj za strip u Regionu, kao i pregled svih stripova koje su naši autori objavili u prethodnoj godini. Već spomenuti tekstovi pisani za *stripovi.com* su ponov-

Naslovna ilustracija veb-sajta *Vojvođanski strip*.
Autor ilustracije Pavel Koza (2011).

ljeni u *Vojvođanskom stripu*, kao i tekst o stripu *Dan kada je počelo leto*. Ovaj tekst je prvobitno objavljen u *Bookvaru* – magazinu za promociju čitanja. Retko kad autor piše prikaz sopstvenog stripa, ali mi se činilo da je ovo bila zgodna prilika da otkrijem neke od pristupa tumačenju ovog stripa. Rosencrantz je puno radio na promociji stri-

pa, pa je pokušao da uspostavi saradnju sa brojnim ustanovama kulture, školama i drugim „pravnim subjektima“. Najbolja saradnja uspostavljena je sa odbojkaškim klubom Vojvodina (nažalost, do nastanka stripa u okviru ove saradnje nikad nije došlo), kao i sa listom za decu *Neven*. Za ovaj list sam pisao u rubrikama vezanim za školu stripa i istoriju stripa u nekoliko nastavaka. Tekstovi su bili prilagođeni najmlađem uzrastu, te nisu uvršteni u ovu knjigu.

U poslednjih nekoliko godina, tokom kojih se više nisam bavio izdavaštvom i sve manje sam se bavio pisanjem scenarija, usledili su pozivi više autora i izdavača za tematske radove u oblasti stripa. Svakako najveći poduhvat je bila monografija posvećena Dušanu Reljiću, objavljena 2019. godine, koju je pratila i izložba u Studentskom kulturnom centru u Beogradu, a napisao sam i više predgovora – za *Međugroblje* Zorana Penenskog i Zvonimira Vidića, knjigu tekstova o stripu Živojina Tamburića, deveti album domaćeg *Tarzana* u izdanju Darkwooda, kao i planirani album Svetozara Obradovića i Branislava Kerca *Troje nesalomljivih*. Za katalog izložbe posvećene *Zagoru* napisao sam takođe kratak tekst. Novosadski novinar Pavel Matuh (Pavel Matúch, 1961) je pripremao monografiju o Pavelu Kozi, pa sam i za nju napisao prigodan tekst.

Kroz sve navedeno postalo je jasno da je moje usmerenje prvenstveno vezano za kratak period stripa – od 1975. do 1990. i to za domaći

strip, naročito onaj koji je izlazio u Novom Sadu. Puno vremena sam utrošio na istraživački rad, a samo deo rezultata je prikazan na *Strip vestima*, prvo u okviru rubrike posvećene godišnjici *Strip zabavnika*, a onda i u rubrici *Iz boljih vremena*. Tu je i tekst posvećen godišnjici *Zlatnog klikera*.

Ova knjiga ima za cilj da prikaže većinu tekstova nastalih tokom poslednjih petnaestak godina i da služi kao vodič i podsticaj drugim istraživačima domaćeg stripa. Radi se o velikoj, a još uvek nedovoljno istraženoj oblasti.

Napomena: u tekstovima koji su ranije objavljeni, napravljene su minimalne izmene, najčešće korekcije materijalnih grešaka, kao i prilagođavanje stilu ove knjige. Imena izdavača, organizacija, nagrada, festivala i stripških grupa navedena su normalnim tekstom, dok su imena časopisa, magazina, knjiga, stripova, serijala, veb-sajtova i filmova navedeni kurzivom. Strana vlastita imena su transkribovana, a originalna imena su davana u zagradama (prilikom prvog pojavljivanja imena, uz godine rođenja i smrti tamo gde su bili poznati), a samo izuzetno izvan zagrada, kada je transkripcija bila kompleksna.

Predrag Đurić
Kijev, decembar 2020.

1. STRIP ZABAVNIK I OKO NJEGA

*Strip General Motors – javni agent,
scenario i crtež Dušan Dimitrov,
Novi strip zabavnik broj 64 (1988)*

Serijal od osam tekstova povodom četrdesetogodišnjice izlaska prvog broj *Strip zabavnika* objavljen je tokom 2019. godine na *Strip vestima*. *Strip zabavnik* je bio jedan od vodećih stripskih časopisa u Jugoslaviji tokom osamdesetih godina XX veka. Ispočetka je objavljivao prvenstveno stripove francusko-belgijske škole, a zatim i neke italijanske, španske američke i britanske stripove. Posebno je značajan jer je ustupio mesto domaćim autorima, čiji stripovi će, vremenom, postati okosnica ovog časopisa.

40 GODINA STRIP ZABAVNIKA (2019)

Naš doživljaj proticanja vremena zavisi od više faktora, najviše, čini se, od uzrasta u kojem taj protok doživljavamo. Ali, ima nešto i u ispunjenosti proteklog vremena događajima, njihovim značajem, kao i u trajnom vezivanju za događaje koji nam se čine bliskim uprkos decenijama koje su nakon njih protekle. Nesumnjivo je da nas događaji u detinjstvu obeležavaju, da ih detaljno pamtimo, jer su impresije koje su izazivali bile jake i nemaskirane drugim, tekućim događajima, kao što je to slučaj u odraslom dobu. Stoga ne čudi što se čovek u četrdesetim ili pedesetim, šezdesetim godinama ne seća gde je pre pet godina bio na letovanju, ali se tačno može setiti kioska u kojem je prvi put ugledao *Kekec*, *Crtane romane*, *Strip zabavnik*...

...Da, *Strip zabavnik*, o njemu je ovde reč. Nekome ko je bukvalno uz njega odrastao i još uvek jasno pamti gotovo svaku naslovnu stranicu, deluje nestvarno da je od pojave ove strip-revije prošlo 40 godina. Šta se sve smestilo u te protekle četiri decenije, svi ti silni ratovi, neuspele revolucije, selidbe, mnogo lepih i poneki tužan događaj. Stotine poznanika, desetine prijatelja, hiljade pročitanih knjiga i stripova. I da, deluje još nestvarnije kad se protok

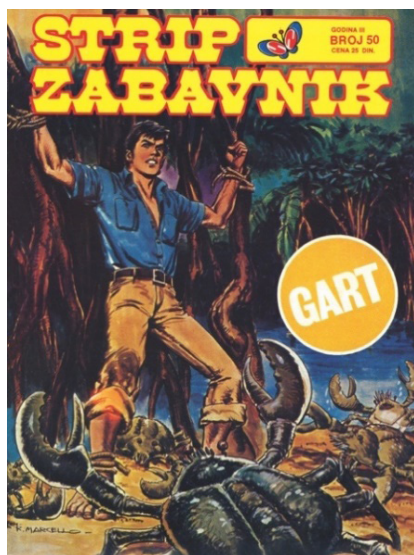
vremena okrene u suprotnom smeru – da je manje godina prošlo od vremena kada su izlazili *Mika Miš* i svi ti predratni stripovi do pojave *Strip zabavnika*, nego od momenta kada se revija prvi put pojavila na kioscima do danas.

A *Strip zabavnik* – nije to bila ni najbolja, ni najčitanija strip-revija u Jugoslaviji, niti je bila najdugovečnija, niti najuticajnija. Čini se da se ni po čemu nije posebno izdvajala.

Ipak, teško da će se pronaći i jedan ljubitelj stripa koji nije zavoleo barem neki od brojnih stripova koji su objavljivani u *Strip zabavniku*.

A kako je sve počelo? Iako je tokom 19. veka štampa na srpskom jeziku u Vojvodini bila veoma razvijena (setimo se i da su prvi stripovi na srpskom jeziku objavljeni upravo u novosadskim satiričnim listovima), stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca izdavačka delatnost u Vojvodini gotovo da zamire, ustupajući

mesto beogradskoj štampi (izuzetak čine listovi na mađarskom i nemačkom jeziku). No, već početkom Drugog svetskog rata u Novom Sadu Svetozar Marković Toza (1913-1943), Branko Bajić (1911-1942) i Nikola Petrović (1910-1997) pokreću list *Slobodna*

Strip zabavnik broj 50, naslovna strana, autor Karlo Rafaele Marčelo (1981)

Vojvodina. Krajem rata urednik lista biće i književnik Jovan Popović (1905-1952), koji će svega nekoliko meseci nakon napuštanja *Slobodne Vojvodine* u *Borbi* objaviti svoj čuveni (negativni) tekst o stripu. Nakon rata je *Slobodna Vojvodina* izlazila na srpskom i mađarskom jeziku, a srpska verzija promeniće 1953. ime u *Dnevnik*. Isto ime nosiće i izdavačka kuća koja će tokom narednih decenija, sem *Dnevnika*, objavljivati na desetina novina i časopisa na pet jezika, imati značajnu izdavačku delatnost vezanu za knjige, štampariju koja će raditi bez prestanka, snažnu distributersku mrežu, uključujući kioske širom Vojvodine. Već tokom pedesetih godina prošlog veka i u dnevnom listu, a i u specijalizovanim časopisima, *Panorama*, *Panorama strip*, *Mikijeve novine* i *Veseli svet* objavljivani su stripovi. Paralelno sa ovim, pokreće se i edicija pisanih romana *X-100*, koju najviše pamtimo po romanima o Lunu kralju ponoći i njegovom autoru Frederiku Eštonu, odnosno Mitru Miloševiću (1924-1995), novosadskom književniku i novinaru *Dnevnika*. Stasavši u urednika, Milošević će 1968. godine pokrenuti dve najpopularnije edicije stripa u Jugoslaviji – *Zlatnu seriju* i *Lunov magnus strip*. Međutim, svega šest godina nakon toga Milošević odlazi u penziju, a nasleđuje ga Dušan Stanojević (?-2014). No, posebno značajnu ulogu igra Sreten Drašković (1933), prvo novinar *Veselog sveta*, a zatim urednik *Zlatne serije* i *Lunovog magnus stripa*. Sem njih dvojice, značajnu ulogu za strip u Dnevniku imao je i Vlada Dubravčić. Pod Draškovićevim uredništvom 1974. pojavljuje se još jedno Dnevnikovo izdanje – *Zlatni kliker*. Tokom te i naredne godine u ovom časopisu mozaičnog tipa,

pored raznih priloga objavljuje se i strip, uz značajno mesto dodeljeno domaćem stripu. Konceptcija prisutna u *Zlatnom klikeru* biće nastavljena, u nešto izmenjenom obliku, četiri godine kasnije, u *Strip zabavniku* (u međuvremenu će još biti pokrenuta i kratkotrajna serija *Pan strip*).

Iako su okosnicu Dnevnikove izdavačke politike stripa činili stripovi izdavačke kuće Serđo Boneli, ipak se tokom prvih deset godina u *Lunovom magnus stripu* i *Zlatnoj seriji* pojavljuje čitav niz uglavnom kraćih stripova drugih izdavača kako iz Italije, tako i iz Francuske, Velike Britanije, SAD, Mađarske... U isto vreme, gotovo svaka od konkurentskih izdavačkih kuća objavljuje neku strip-reviju – Forum objavljuje *Stripoteku*, Dečje novine *Eks almanah*, a takođe se objavljuju i školski listovi – *Dečje novine*, *Ke-kec*, *Male novine*... Dakle, dostupnost velikog broja stripova širokog spektra kroz razvijene poslovne odnose sa stranim izdavačima, gašenje *Pan stripa*, veliki finansijski uspeh postignut albumom sa sličicama *Otpisani*,

Strip Porodica Kremenko je najčešće objavljivani strip u Strip zabavniku, autori Džin Hejzelton i Rodžer Armstrong, Strip zabavnik broj 107 (1983)

koji je stvorio sigurnu finansijsku bazu, kao i pritisak konkurencije bili su verovatno neki od razloga za pokretanje *Strip zabavnika*, a iste godine i školskog lista *Neven*, u kojem će strip takođe imati značajno mesto.

Prvi broj *Strip zabavnika* pojaviće se na kioscima u sredu, drugog maja 1979. godine. Po koncepciji je ličio na srodne časopise koji su u to vreme izlazili u Francuskoj (npr. *Pif gedžet*) i,

kako je to već naznačeno u samom nazivu, bio je to časopis zabavnog karaktera, sa značajnom količinom stripa, ali ipak i sa brojnim drugim rubrikama za koje se pretpostavljalo da će privući pažnju mladih čitalaca. Edicija će potrajati nešto manje od šest godina i tokom tog perioda biće objavljeno ukupno 125 brojeva, koji su po pravilu izlazili svake druge srede, odnosno dva puta mesečno. Poslednji broj biće objavljen početkom 1985. godine, da bi,

na 15 dinara, od broja 45 do broja 96 cena je bila 25 dinara, zatim je do 112 broja bila 30 dinara, sa brojem 113 je poskupela na 45 dinara, a sa brojem 124 i na 80 dinara. Čitav period izlaženja *Strip zabavnika* poklopio se sa periodom „stabilizacije“ u Jugoslaviji, de-stimulisanja uvoza i posledične nestašice ro-to-hartije, ali i stalnog rasta cena kako hartije, tako i filmova i ostalog materijala potrebnog za štampu. Dva su upečatljiva indikatora značaja ovog problema: kontinuirani pad

KUĆNO POZORIŠTE

Strip Kućno pozorište, scenario Remon Kijavarino, crtež Klod Šebij, Strip zabavnik broj 65 (1981)

nakon pauze od nekoliko meseci – 15. juna, revija bila ponovo pokrenuta kao *Novi strip zabavnik*, koji će izlaziti do 1. avgusta 1988. godine (ukupno 74 broja). Osam godina kasnije pokušaće se sa obnovom revije (*Strip zabavnik – nova serija*), ali će izaći samo pet brojeva. Na taj način ukupno su izašla 203 broja *Strip zabavnika*, koji je, sa svoje dve obnove, pretekao i *Stripoteku* i *Politikin zabavnik*, koji su bili obnavljani jednom. U narednim nastavcima osvrnućemo se prvo na tri „generacije“ *Strip zabavnika*, a zatim i na stripove koji su u njima izlazili.

Prva „generacija“ *Strip zabavnika*, poznatog još i kao „veliki“ *Strip zabavnik*, izlazila je u formatu A4, prvo sa tankim, glatkim koricama, a od 64. broja sa tvrdim, mat koricama. Sve do 15. broja broj strana je iznosio 64, da bi od 16. broja bio povećan za četiri strane. Prvih 29 brojeva imali su cenu 12 dinara, da bi ona od broja 30 bila povećana

broja strana svesaka *Lunovog magnus stripa* i *Zlatne serije* tokom 1970-ih godina (sa oko 200 na ispod 100) i činjenica da je za objavljivanje 24 knjige Dnevnikove edicije *Otkriće sveta u stripu* bilo potrebno 11 godina!

U prvih 13 brojeva *Strip zabavnika* u impresumu su navedeni samo Dušan Stanojev (glavni i odgovorni urednik OOUR – osnovne organizacije udruženog rada, tj. Redakcije zabavnih izdanja) i Sreten Drašković (odgovorni urednik), uz Oskara Štefana kao tehničkog urednika (od 15. broja menja ga Dušan Dimitrov, 1949). Za uređivanje časopisa bio je zadužen „uređivački kolegijum“. Uskoro će se u impresumu naći i ime direktora NIŠRO Dnevnik Vitomira Sudarskog (1932-2015), a od 14. broja Miodrag Vujović je naveden kao urednik izdanja. Stanojeva će od 79. broja zameniti Vladimir Stevanov, a Dimitrova njegova supruga Borislavka od broja 115 (Dušan će ostati odgovoran

za dizajn naslovne strane), od kada se kao sekretarica redakcije navodi Olgica Kulišić. Nešto ranije, od 95. broja, redakcija dobija i svoju lektorku – Radojku Popovski, koja je pre toga sarađivala sa listom kao novinar.

U prvom broju uredništvo se obraća čitaocima sledećim rečima:

„Dragi čitaoci, znamo da ste bili nestrpljivi, ali strpljenje se isplatilo, i evo, konačno, pred vama je prvi broj Strip zabavnika. Ljubitelji stripa će u svakom broju imati dva kompletna stripa, sa novim junacima. Jedan je Rahan, znatiželjni i neustrašivi mladić iz praistorije. Drugi je doktor Žistis, savremeni mladi lekar, koji u samoodbrani, bez oružja, koristi samo karate, džudo i svoju inteligenciju. Uzgred, žistis na francuskom znači pravda. Za starije čitaoce stripova možda je interesantno reći da je crtač Rahana Šere, jedan od najpoznatijih crtača Francuske, a Dr Žistisa Karlo Marčelo, takođe jedan od najboljih francuskih crtača. Uostalom, oba stripa su pred vama, pa procenite. Oni koji vole promene, uz pomoć veštih pera naših reportera, moći će da putuju po celom svetu, i to u koloru. Za čitaoce sa detektivskim nervom rezervisali smo prostor za priču. Umesto sposobnosti američkih ili francuskih detektiva, upoznaćete pronicljivost i refleksje jugoslovenskih obaveštajaca. Bori-laćki sportovi su takođe dobili svoje mesto, posebno karate i džudo, za koje se mladi sve više interesuju. A za one koji i ležu i ustaju sa melodijama i ritmovima svojih omiljenih sastava i pevača rezervisali smo cele dve strane u koloru, i još, pride, mini poster u svakom broju. I, na kraju, Strip zabavnik će donositi i zanimljivosti i enigm, a često će vas i zasmejavati svojim izborom humorističkih priloga. Ako nam budete pisali šta da izbacimo, a šta da ubacimo u naš novi list, onda ćete svake druge srede imati u rukama Strip zabavnik po svojoj želji. Zato ćemo za vašu poštu rezervisati poseban stubac i najbolje ideje koje se mogu ostvariti – objaviti u Strip zabavniku. Ne zaboravite: svake druge srede novi broj Strip zabavnika“.

A u jednom od narednih brojeva, u odgovoru jednom od čitalaca, navodi se da je „Strip zabavnik pokrenut na inicijativu čitalaca – ljubitelja stripova velikih formata“.

Dakle, već od prvog broja bilo je jasno kakva će biti koncepcija revije, ali i još jedna velika prednost u odnosu na konkurenciju – živa komunikacija redakcije sa čitaocima, koja će se ostvarivati tokom narednih godina kroz pisma čitalaca, sprovođenje anketa, podsticanje osnivanja klubova čitalaca, nagradne igre, postere koje čitaoci biraju, kutak za kolekcionare, savete za mlade strip-scenariste... Štaviše, *Strip zabavnik* je bio blisko povezan sa ostalim Dnevnikovim strip-izdanjima – najviše, naravno, sa *Lunovim magnus stripom* i *Zlatnom serijom*, ali i sa njihovim vanrednim i specijalnim izdanjima i upravo komunikacija sa čitaocima određivala je u značajnoj meri sadržaj ovih, ali i specijalnih brojeva *Strip zabavnika*.

Tokom skoro šest godina na stranicama *Strip zabavnika* objavljeno je blizu 70 različitih stripova, najviše onih italijanskih i francuskih autora i izdavača, nešto manje američkih i britanskih i najmanje španskih. Značajno mesto zauzimao je domaći strip. Međutim, samo 15 stripova je objavljeno u više od 10 brojeva. *Strip zabavnik* se najviše pamti po stripovima o Rahanu i doktoru Žistisu. Ipak, najčešće prisutan strip bio je *Porodica Kremenko* Hejzeltona i Armstronga (Gene Hazelton, 1919-2005, Roger Armstrong, 1917-2007), zastupljen u 102 broja, ispred *Rahana* Lekiroa i Šerea (Roger Lécureux, 1925-1999, André Chéret, 1937-2020), zastupljenog u 76 brojeva. Na trećem mestu je strip *Rile i Gile* (63) Ala Smita (Al Smith, 1902-1986) i kasnije Brizakera (George Breisacher, 1939-2004), pa slede *Doktor Žistis* (58) Olivijea i Marčela (Jean Ollivier, 1925-2005, Carlo Raffaele Marcello, 1929-2007), *Kućno pozorište* (35) Marika i Šebija (Raymond Chiavarino „Maric“, 1927-2005, Claude Chebille „Gen-Clo“, 1949), *Veliki Blek* (27) italijanskih autora (Leonello Martini, 1907-1980, Maurizio Torelli, Carlo Cedroni, 1925-2008, Franco Bignotti, 1930-

1991, Alfio Ticci, 1944) ali i Obradovića i Kerca (Svetozar Obradović, 1950-2020, Branislav Kerac, 1952), Ibanjzovi (Francisco Ibáñez Talavera, 1936) *Zriki Švargla i Šule Globus* (19), *Izvidnik Rod* (16) Jelka Peterne-lja (1949-2011), *Gart* (Jim Edgar, 1908-1998, Stephen Downing, 1904-1986, John Allard, 1928-2018, Martin Asbury, 1939, Frank Bellamy, 1917-1976, Peter O'Donnell, 1920-2010), *Svea* (Domenico Cammarota, 1953, Nadir Quinto, 1918-1994, Luigi Merati, 1944, Umberto Sammarini, „Tamag“ i drugi) i Se-zarov (Jean Cézard, 1924-1977) *Piki Pingo* sa po 14, *Doživljaji Roka i Rola* Grekija i Fуска (Luigi Grecchi, 1923-2001, Fernando Fusco, 1929-2015) i *Kamenko Ivce* (1960-1993) i Željka (1955) Mitrovića sa po 13, itd.

Tokom svog postojanja *Strip zabavnik* je prolazio kroz nekoliko faza. Početnu fazu, koja otprilike traje godinu dana, označava prevashodna vezanost za *Doktora Žistisa i Rahana*, koji čine okosnicu svakog broja, uz još poneki kraći strip i neizbežne *Porodice Kremenko*. Časopis je klasičnog zabavnog karaktera, sa značajnim mestom posvećenim putopisima čiji su autori bili Vladimir Rakić, Radivoj Kovačević, Vera Vučkovački (1917-?) i Bruno Profaca (1934-2019) rubrikom *Muzičke vibracije*, koju uređuje Dragan Gojković,

Strip Veliki Blek, epizoda Tajanstveni lovac (Slomljeno srce, 1. deo), scenario Svetozar Obradović, crtež Branislav Kerac, Strip zabavnik broj 78 (1982)

stripovanu rubriku Ahmeta Muminovića (1945-2019) *Moja domovina*, redovne priloge o borilačkim sportovima, često iz pera tada poznatih sportista Bojane Šumonje (1954) i Dušana Dačića (1955), priče o obaveštajcima Đurice Labovića (1930-2004), te redovnu rubriku *Istinite priče*, koja je donosila priče iz Narodnooslobodilačkog rata Vladimira Smirnova Volode – „Vlade Rusa“ (1899-1985, inače je poslužio i kao inspiracija za ulogu inženjera u filmu *Bitka na Neretvi*), Predraga Pejčića (1936), Novaka Petrovića Marea i drugih). Tu su i prikazi filmova i televizijskih serija sa NOB tematikom, priče Rastislava Durmana (1956), karikature Borislava Stankovića Stabora (1949), enigmatika, šale. Od ostalih stripova koji su češće prisutni možemo izdvojiti *Ivena od Kanerika* Marika i Fortona (Gerald Forton, 1931) i *Doživljaje Roka i Rola* i *Fantastične pustolovine viteza Erana* Marika i Dimbertona (François Dimberton, 1953). U 26. broju po prvi put izostaje *Rahan*, a u narednom broju *Doktor Žistis*, što nagoveštava nešto izmenjenu koncepciju, u kojoj će biti više mesta za druge stripove.

Naredna dva broja – 28 i 29, posvećena su smrti Josipa Broza Tita (1892-1980), pa uz prigodne stripove iz narodnooslobodilačke borbe (uključujući i veoma popularnog *Poručnika Taru* Svetozara Obradovića i Branislava Kerca) uvode se rubrike koje donose priče o Titu i anegdote o vrhovnom komandantu. U narednim brojevima pokreću se i neki novi serijali, koji će dugo biti prisutni na stranicama Dnevnikovih izdanja, uključujući *Autostoperke* Grekija i Lamberta Lombardija i *Taranisa* Olivijeja i More (Victor Mora, 1931-2016) i Marčela, ali i neke koji će se pojavljivati neredovno i/ili kratkotrajno – *Nasradin Hodža* Lekiroa i Le Gena (Pierre Le Guen, 1929), *Džimi Veston* Freda Holmsa (Frederick T. Holmes, 1908-?), Petrijeva (Jim Petrie, 1932-2014) *Mini traži zaposlenje*. Značajan momenat predstavlja pojava *Garta* u 40. broju i on će prilično redovno izlaziti u narednih tridesetak brojeva. Uz prvi nastavak *Garta* objavljen je i propratni tekst, prvi takve vrste u *Strip zabavniku*, i to iz pera

ni manje ni više nego Branislava Kerca, koji će tokom naredne dve godine igrati veoma značajnu ulogu u časopisu, ne samo kao autor stripova, već i kao ilustrator, autor naslovnih stranica, pisac tekstova i intervjuja (pod pseudonimom B. Zmajevac), pa i kao adapter dijaloga u pojedinim stripovima. U 34. broju, *Strip zabavnik* počinje da objavljuje i putopise Tibora Sekelja (1912-1988), autora poznatog i popularnog i u svetu stripa. Već u 45. broju dolazi do još jednog značajnog momenta – ogromna popularnost *Velikog Bleka* dovela je ovog junaka na stranice *Strip zabavnika*.

Svakako najznačajniji momenat u istoriji *Strip zabavnika* je pojava 64. broja. U njemu se po prvi put srećemo sa „modernim“ *Velikim Blekom*, kako ga naziva redakcija, delom Obradovića i Kerca i koji će doživeti ogromnu popularnost. U istom broju premijerno su objavljeni *Svea* i Mitonov (Jean Yves Mitton, 1945) *Kosmo*. Oba stripa su dobro primljena, posebno *Kosmo*, koji postaje omiljeni strip čitalaca *Strip zabavnika*. I zaista, sudeći po pismima čitalaca, *Strip zabavnik* je tokom 1982. i 1983. godine bio omiljen među čitaocima i mnogi ga stavljaju na prvo mesto među domaćim strip-časopisima tog vremena, ispred *Stripoteke* i *Stripa 82*. Uz pomenute stripove

Dišatoa i Denejera (André-Paul Duchâteau, 1925-2020, Christian Denayer, 1945), *Bebi Bang* Grekija, Restanija i Palotija (Renzo Restani, 1928-2002, Gino Pallotti, 1920-2000), Pratov (Ugo Eugenio Prat, „Hugo Pratt“, 1927-1995) *Kirk*, *Legenda o Kaburu* Legrana i Bernaskonija (Claude-Jacques Legrand, 1928-2009, Luciano Bernasconi, 1939) *Roni Reporter* Kanate, Kena i Bargade (Nino Cannata, 1929-2016, ? Kenn, Francesc Bargadà Subirats, 1930-2010), *Suzi Strajk* Ređanijeve, Tercina i Taita (Laura Reggianini ?-2020, Attilio Terzino, 1944, Roberto Taito, 1953), *Zriki Švargla* i *Šule Globus*, S. Gordon Kanate i Aparisija (Juan F. Aparici)... Štaviše, časopis postaje sve manje „zabavnik“, a sve više „strip“. Tako većina tekstualnih rubrika biva ukinuta, da bi se što više mesta oslobodilo za strip.

Od broja 94 redakcija *Strip zabavnika* uvodi još jednu značajnu novinu – po prvi put objavljuju se američki superherojski stripovi i to prvo DC-jev (*DC Comics*) *Arion* (Paul Kupperberg, 1955, Doug Moench, 1948, Jan Duursema, 1954, Tom Mandrake, 1956) i *Novi titani* (Marvin Arthur Wolfman, 1946, George Perez, 1954, Romeo Tanghal, 1943), a nešto kasnije *Džonan Heks* (Michael Fleisher, 1942-2018, Dick Ayers, 1924-2014, Tony de Zuniga, 1932-2012, José

Luis García-López, 1948, Gray Morrow, 1934-2001) i Marvelov *Indijana Džons* raznih autora. Još treba spomenuti i domaći strip koji je u *Strip zabavniku* dobio značajan prostor. Ispočetka je to bilo dosta skromno – prvi domaći strip pojavljuje

Strip Nikolino, epizoda Nepobedivi Gamba, scenario i crtež Ahmet Muminović, Novi strip zabavnik broj 4 (1985)

i već tradicionalno prisutne *Doktora Žistisa* i *Rahana*, uvode se i drugi stripovi – Čipresijev (Remon Cipressi, 1956) *Van Adams*, *Jalek*

se tek u 21. broju – radi se o stripu Ahmeta Muminovića *Lovokradice*. Isti autor objavljuje svoje kratke stripove i u brojevima 25, 28,

29 i 30, a u 31. broju pojavljuje se i prvi strip Jelka Peternelja *Mučaća* (ranije smo spomenuli da su tri epizode *Poručnika Tare* objavljene u brojevima 29 i 30). Zatim sledi pauza sve do objavljivanja *Velikog Bleka* u broju 64 (sa izuzetkom nekoliko strip-kaiša čitalaca Miloja Mitrovića, Fuada Čičkušića i Perice Strinića – prva dvojica će kasnije postati akademski slikari, a Strinić karikaturista). Međutim, prvi originalni domaći strip-serijal objavljen u nekom od Dnevnikovih izdanja, i nakon stripova objavljenih u *Zlatnom klikeru* i *Nevenu*, predstavlja *Izvidnik Rod Jelka Peternelja*, koji debituje u 87. broju i biće redovan do gašenja velikog *Strip zabavnika*. U poslednjem, 125. broju, premijerno je objavljen strip *Larami* Milana Miletića (1950), koji će obeležiti *Novi strip zabavnik* tokom narednih godina. A u međuvremenu objavljeni su još i strip Dušana Vukojeva (1948) i Miodraga Ivanovića Mikice (1959) *Poslednji pucanj* u broju 111, stripovi Nikole Maslovare (1946) *Šampion* u broju 114, *Sportakmen* u broju 124, kao i stripovi od jedne strane *Ungl Gungl*. Kamenko Ivica i Željka Mitrovića izlazi od 111. broja.

Tokom ove, kasnije faze, u *Strip zabavniku* redovno izlaze i tekstovi o stripu. Radi se o prikazima domaćih i stranih autora, intervjuima sa autorima, prikazima stripova koji se objavljuju u *Strip zabavniku* i drugim Dnevnikovim izdanjima, a u poslednjih 16 brojeva ide i feljton o istoriji američkog stripa. Svetozar Obradović vodi rubriku *Saveti za mlade strip-scenariste*, a pred samo gašenje izdanja Bojan Đukić (1956) uređuje rubriku strip-vesti. Iz italijanskih izdanja prenosi se i feljton *Teksov priručnik o Dalekom Zapadu*.

Strip zabavnik nije u pravom smislu bio ugašen. No, suočen sa nepremostivim problemima vezanim za nabavku roto-papira izlazi sve neredovnije, što izaziva negodovanje čitalaca i, verovatno, i pad tiraža. U isto vreme drugi izdavači pokreću i brojne sopstvene strip-revije, što svakako ne pogoduje finansijskoj situaciji oko *Strip*

zabavnika. Stoga, nakon kraće pauze kada *Strip zabavnik* nije izlazio, Dnevnik pokreće novo izdanje, na izmenjenom formatu, pod nazivom *Novi strip zabavnik*. Evo kako je redakcija obrazložila prekid izlaženja časopisa:

„Naši čitaoci već duže nisu bili u prilici da čitaju redovno Strip zabavnik. Postojali su mnogi problemi koji su sprečavali redovan izlazak ovog izdanja, koje je steklo brojnu čitalačku publiku. Razna poskupljenja, od hartije do grafičkih usluga, dovela su u pitanje dalji izlazak i opstanak ovog strip-izdanja.

Naslovna strana Novog strip zabavnika broj 18 (1986)

Imajući u vidu sve probleme sa kojima se do sada sukobljavao Strip zabavnik, odlučeno je da on ubuduće izlazi iz novom, manjem formatu istog obima i sa nižom cenom, dva puta mesečno – prvog i petnaestog. Na taj način smo postigli da čitaoci ne gube ni od kvaliteta ni od kvantiteta i da u određeno vreme nađu ovo izdanje na kioscima. Novi Strip zabavnik će osim formata, imati i neke novine koje ćemo postepeno uvoditi u izdanje. Biće povećan broj strana rubrike „Strip vibracije“, uvodi se rubrika „Neverovatno, ali istinito“,

a i stare rubrike, kao što su enigma, humor, zanimljivi svet, redovno će se objavljivati na stranicama lista. Što se tiče stripova, mi ćemo i dalje nastaviti da objavljujemo stripove već poznate stripove, kao što su Indijana Džons, Džonan Heks, Izvidnik Rod, Dr Žistis, Kirk, Suzi Strejk, Svea i drugi. Uvešćemo nove, naročito stripove domaćih autora, kao što su Larami, Nikolino, i neke humorističke. Posebnu novinu u Strip zabavniku predstavljaće rubrike koje ćete vi sami odabrati putem pisma u stilu jedne već dosta omiljene poruke: „Tražili ste – čitajte!“ U njoj ćemo objavljivati odgovore na mnoga vaša pitanja iz raznih oblasti – od stripa, filma, raznih zanimljivosti do kompjutera koji se sve više uvode čak i u savremenu nastavu. Zbog toga očekujemo da nam, pored već ustaljenih rubrika za „šaljem – šalješ“ i „odgovora na pitanja“ pišete i u ovoj novoj koju ćete, nadamo se, prihvatiti kao što ste prihvatili i pomenute rubrike“.

Prvi broj *Novog strip zabavnika* pojavio se na kioscima 15. juna 1985. godine. Bio je A5 formata, na 68 strana. Cena je bila nešto manja u odnosu na veliki *Strip zabavnik* i iznosila je 60 dinara. Poslednji broj se pojavio 1. avgusta 1988. godine. Izašlo sa ukupno 74 broja.

U impresumu možemo videti kadrovske promene koje su zadesile Dnevnik tokom nekoliko meseci nakon gašenja *Strip zabavnika*: Vitomira Sudarskog je na mestu direktora NIŠRO Dnevnik zamenio Jovan Smederevac, a Dušana Stanojeva na mestu glavnog i odgovornog urednika Ilija Vojnović. Dodaćemo saradnicu Jovanka Stojičević od

četvrtog broja se navodi i u impresumu kao deo redakcije, a Borislavku Dimitrov povremeno na mestu likovne i tehničke urednice menja Juliš Arvanitidis. Nove kadrovske promene se vide i u broju 18, kada Todor Đurić preuzima od Sretena Draškovića ulogu odgovornog urednika, Drašković postaje urednik redakcije, dok urednik izdanja umesto Miodraga Vujovića postaje nekadašnji glavni i odgovorni urednik redakcije Dušan Stanojev. Na tom mestu će ostati do 47. broja, kada će ga zameniti Mirjana Zamurović. Redakcija u 38. broju dobija i tehničku saradnicu Matildu Vavić. Već u prvom broju *Novog strip zabavnika* može se videti vraćanje uređivačke koncepcije nekoliko godina unazad, uz značajno veći prostor za tekstualne priloge, nauštrb stripa. Među njima treba izdvojiti Školu stripa koju je vodio Svetozar Obradović od 47. broja i koja je potrajala sve do gašenja izdanja, tekstove Zdravka Zupana (1950-2015) vezane za istoriju jugoslovenskog stripa, nekoliko tekstova o stripovima i strip-autorima, kao i intervju, izveštaje sa stripskih dešavanja, te kratkotrajnu (prvih devet brojeva) rubriku Bojana Đukića *Zanimljivi strip-svet*. Spomenimo još i feljton *Martijeve misterije* i rubrike *Od Triglava do Vardara* Ahmeta Muminovića, *Sportske cik-cake* Pavla Maleševa (1941) i *Pas, moj prijatelj*, kao i još jednu kratkotrajnu rubriku koja je trebala da zameni *Muzičke vi-bracije – Muzički klub* Dušana Patića (1956).

Strip Larami, epizoda Tragom Apača, scenario i crtež Milan Miletić, Novi strip zabavnik broj 4 (1985)

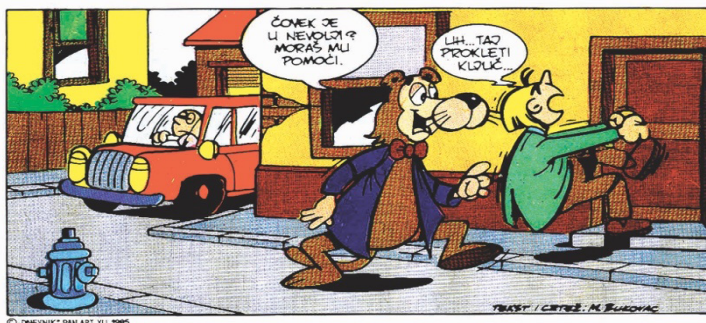
Kao i u „velikom“ *Strip zabavniku*, i u *Novom strip zabavniku* strip koji se najčešće pojavljivao bio je *Porodica Kremenko* (u 55 brojeva). Slede *Dr Žistis* (37) i *Rahan* i *Robinzonko*, koji su se pojavili u 26 brojeva. Svega još devet stripova se pojavilo u više od 10 brojeva: *Vili Vild* (25) Ljubomira Filipovskog (1947-2000), *Svea* (23), *Indijana Džons* (22), *Suzi Strajk* (18), *Rile i Gile* (17), *Taranis* i *Gogo* Milana Bukovca (1947) u po 16, *Džonan Heks* (14) i *Larami* (13). Posebno popularan bio je strip Ahmeta Muminovića *Nikolino*, a opredeljenost ka američkom stripu vidljiva je i objavljivanjem stripova *Neustrašivi ronci* (Robert Kanigher, 1915-2002, Bob Haney, 1926-2004, Russ Heath, 1926-2018, Jack Adler, 1917-2011) i *Zvezdane staze* (Mike W. Barr, 1952, John Constanza, 1943, Tom Sutton, 1937-2002, Ricardo Villagrán, 1938. i Eduardo Baretto, 1954-2011). Presedan čini i objavljivanje celog albuma stripa *Alen Ševalije* Dišatoa i Denejera u 38. broju. Sa izuzetkom *Rodijevih priča* kao „spin-off“-a *Velikog Bleka*

kroz nekoliko faza. Tokom prvih 18 brojeva, kada je urednik bio Miodrag Vujović, časopis sasvim liči na svog prethodnika, uz živu interakciju sa čitaocima i uz veliki broj tekstova o stripu i intervju sa autorima. Dolaskom Stanojeva na mesto urednika tekstovi o stripu i intervjui se više ne objavljuju (sem jednog ili dva izuzetka), rubrika *Pitanja i odgovori* menja naziv u *Vaša pošta*, ali izlazi neredovno, da bi se i ugasila, dok rubrika *Šaljem-šalješ* menja ime u *Kutak za kolekcionare* i svodi se na faktografske podatke, bez ranijih živahnih komentara redakcije. Dolaskom Mirjane Zamurović na mesto urednika u 47. broju uvode se *Škola stripa* i *Martijeve misterije*. Do značajnijih promena kada je strip u pitanju nije došlo, osim češćeg prisustva domaćeg stripa. Domaći strip je od samog početka prisutan na stranicama *Novog strip zabavnika* i u kasnijoj fazi činiče njegovu okosnicu. Redakcija je najviše pažnje poklanjala stripu *Larami* Milana Miletića, koji je izašao u 13 nastavaka (scenarij za neke epizode su

pisali Miodrag Milanović, 1956, i Z. Božović), pa su organizovane promocije i izložbe ovog stripa, a *Dnevnik* je objavio i strip-album *Larami*. *Vili Vild* Ljubomira Filipovskog bio je, ipak, najzastupljeniji, a sledi ga *Gogo* Milana Bukovca. Poseban kuriozitet čini objavljivanje stripova Dušana

68

GOGO

Strip Gogo Milana Bukovca, Novi strip zabavnik broj 9 (1985)

i jedne epizode *Zagora*, stripovi koji su objavljivani u *Zlatnoj seriji* i *Unovom magnus stripu* nisu objavljivani u *Novom strip zabavniku*. Ukupno 50 različitih stripova objavljeno je u *Novom strip zabavniku*. Tokom nešto više od tri godine koliko je izlazio *Novi strip zabavnik*, časopis je prošao

Dimitrova – radi se o stripovima *Dženeral Maters* – javni agent (7 nastavaka) i nekim drugim stripovima, prethodno objavljenim u *Našem stripu*. Objavljeno je i pet epizoda *Nikolina*, isto toliko epizoda *El Vertiga* Milanovića i Steve Masleka (1962), četiri epizode Maslovarinog *Tupavzana*, isto toliko

tabli *Ungl Gugla*, tri epizode Peterneljovog *Izvidnika Roda* (prema Obradovićevom scenariju), dva nastavka *Antara Ivice* i Željka Mitrovića i isto toliko epizoda *Zara Lazara Odanovića* (1957) i Dragana Lazarevića (1964). Konačno, objavljen je i strip *Nije se predala* Nikole Maslovare, strip *Mrka i kralj Trpimir* istog autora i jedna tabla Mitrovićevog.

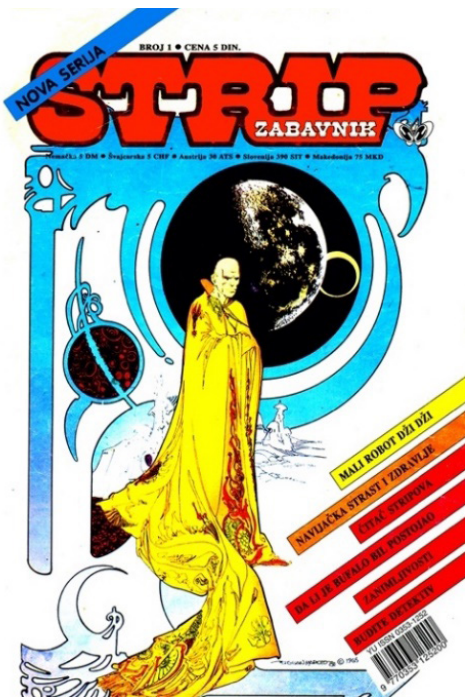
Novi strip zabavnik ugasio se krajem 1988. godine. Takav kraj mogao se i naslutiti. Sem *Vili Vilda* i repriznih stripova Dušana Dimitrova i jedne epizode *Laramija* u poslednjih dvadesetak brojeva nije bilo domaćeg stripa. Uvođenjem *Neustrašivih ronilaca* – stripa starog gotovo trideset godina, teško da su se mogli zadržati čitaoci. Iako je pred sam kraj uveden strip *Zvezdane staze*, baš u vreme kada je popularna televizijska serija išla u noćnom programu televizije, ovaj strip nije mogao privući značajniju pažnju. (Sličan potez desio se nekoliko godina ranije sa objavljivanjem stripa *Marko Polo* Kvesade, Bermeha i Alonsa (Pedro Quesada, 1926-1988, Luis Bermejo, 1931-2015, Matías Alonso, 1935), u vreme prikazivanja istoimene TV serije.) Sve u svemu, osrednjim stripovima u izdanju nezadovoljavajućeg tehničkog kvaliteta, uz odsustvo komunikacije sa čitaocima, po kojoj je *Strip zabavnik* nekad bio poznat, uz rezervisanje velikog broja strana za nagradne igre, njihove rezultate i reklame, teško da se drugi ishod mogao i očekivati.

ostaće samo neprevaziđene *Zlatna serija* i *Lunov magnus strip* i njihova vanredna i specijalna izdanja, uz *Strip zabavnik almanah* – još jedno posebno izdanje, koje je prvenstveno objavljivalo Bonelijeve stripove, a u kasnijoj fazi *Supermena* i *Betmena*. No, i u ovim edicijama zapažen je pad kvaliteta. Već godinama najpoznatiji Dnevnikovi autori radili su za konkurentski Forum – Branislav Kerac, Branko Plavšić (1949-2011), Sibin Slavković (1953), a i ostali Dnevnikovi autori – Marinko Lebović (1955), i honorarci Miodrag Ivanović, Milan Miletić i Pavel Koza (1963), kao i scenaristi Obradović, Petar Aladžić (1954-2020) i Dušan Vukojev, biće angažovani na Forumovoj ediciji *Tarzan*. Prilika da rade na epizodama *Velikog Bleka* će biti data nekim drugim neafirmisanim autorima, koji često nisu bili dorasli zadatku. Posebno će se osećati nedostatak Baneta Kerca, koji je svojevremeno *Strip zabavniku* ulio značajnu dozu šarma, humora i profesionalnosti. I u *Lunovom magnus stripu* i *Zlatnoj seriji* ne uvođe se novi junaci, već se repriziraju stripovi o *Komandantu Marku*, *Kapetanu Mikiju*, *Malom rendžeru* i *Priče sa divljeg zapada*. Ni epizode *Kena Parkera* se više ne objavljuju. Nema sumnje da su antidemokratske promene koje su zahvatile Novi Sad i Vojvodinu 1988. godine i koje su dovele do nasilne promene vlasti, vladavine klero-nacionalizma, a na kraju i bratoubilačkog rata, imale velikog udela u ovome. Na čelo Dnevnika su dovedeni režimski aparatčici od kojih se nije ni

Sličnu sudbinu je godinu dana ranije doživeo i ambiciozan projekat *Lun kralj ponoći*. Serijal *Otkriće sveta u stripu* nekako će se ipak završiti do 1991. godine, tako da od brojne palete strip-izdanja Dnevnika

Strip Piki Pingo, epizoda Velikodušnost, scenario i crtež Žan Sezar, Strip zabavnik broj 71 (1982)

Naslovna strana *Strip zabavnika* – nova serija broj 1 (1996)

moglo očekivati da razumeju značaj stripa. Najznačajniji čovek Izdavačke delatnosti Sreten Drašković napušta Dnevnik, a to će tokom narednih godina učiniti i neki od crtača – Lebović, Mijatović, Slavko Pejak (1952)... Najteži udarac Dnevniku je zadao gubitak plasmana – najveći broj stripova prodavao se u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gde, uspostavljanjem novih granica, stripovi više nisu distribuirani.

Tokom prvih ratnih godina još su poneki Dnevnikovi stripovi i izlazili, a onda su i oni nestali sa kioska. Sve do 1996. godine, kada se pokušalo sa obnovom *Strip zabavnika*, ovaj put pod nazivom *Strip zabavnik – nova serija*. Kao v. d. direktora Dnevnika i glavni i odgovorni urednik potpisan je Dušan Stanojev, urednica izdanja bila je Mirjana Zamurović, novinarka-saradnica Dobrila Radak, a likovno-grafička urednica Borislavka Dimitrov. *Strip zabavnik* se vratio na format A4, ali sada sa duplo manjim brojem strana – 34.

Objavljeno je ukupno pet brojeva, a u četiri samo jedan strip – *Svemirska petorka* Estebana Marota (1942). Jedino u trećem broju objavljena je jedna epizoda *Dr Žistisa*, kao i strip *Opasnost*. Nova serija donosi i priče Gradimira Pašćanovića, putopise Radmile Gikić Petrović (1951), kao i poznate rubrike enigmatike, šala, zanimljivosti. Treba napomenuti da se pokušalo i sa obnovom *Almanaha* – izašla su dva broja.

Po svom značaju *Strip zabavnik* nije se približio *Stripoteci*, *Plavom vjesniku*, *Strip artu*, *YU stripu* i nekim drugim strip-revijama u Jugoslaviji. Nije u njemu bilo ni prvorazrednih stripova koji magijskom snagom menjaju strip-umetnost i utiču na druge autore (ali, ne zaboravimo da su ipak objavljivani stripovi Huga Prata, Dina Batalje (1923-1983), Serđa Topija (1932-2012)... Ipak, malo je strip-revija koje su, uprkos prekidima, trajale 17 godina (pa i 9 godina, ako se ne računa nova serija, prilično je dug period za jugoslovenski strip). Bila je to jedina strip-revija najvećeg izdavača stripa u Jugoslaviji – Dnevnika (uz, uslovno i *Strip zabavnik almanah*), u njoj je objavljivalo 19 domaćih autora stripa i bila je to revija koja je otvorila prostor domaćim autorskim serijalima – *Izvidnik Rod*, *Larami*, *El Vertigo*, *Vili Vild*, *Antar*, *Gogo*, *Ungl Gungl*, *Kamenko*, *Tupavzan* i *Zar* nastali su ciljano za *Strip zabavnik*. Uz to, objavljeni su i brojni tekstovi o stripu, autorima stripa i intervjui, dve škole stripa, kutak za kolekcionare i veoma intenzivna prepiska sa čitaocima. Sve to uz hroničan problem nedostatka papira i povećanja troškova.

Ostaje ipak žal za propuštenim prilikama. Čini se da su dve ključne greške vezane za *Strip zabavnik* i Dnevnikove stripove uopšte: veoma dobra finansijska situacija, mudra poslovna politika i politička podrška koja je postojala tokom sedamdesetih i osamdesetih godina, kao i činjenica da je Dnevnik prvi otvorio vrata trećoj generaciji autora stripa, nisu iskorišćeni da se zadrže